

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

אמור תשע"ה

פרשת שבוע

על כבוד האדם ועל האדם שכל ימיו ברח מכבוד

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

השבוע נקדיש את דברינו להספד קצר מאוד, שיוקדש לאישיותו המיוחדת של הרב אהרון ליכטנשטיין זצ"ל, ראש ישיבת הר עציון, שהלך לעולמו בשבוע שעבר. נעשה זאת באמצעות סיפור אישי קצר שמבטא את דרכו המיוחדת במינה, גדלות של ענק בתורה עם ענוה אדירה ורגישות לכבוד הבריות. לא הקדמנו לשמו תארים כי האיש סלד מגינוני כבוד. עם זאת, הקפדתו על כבוד הזולת בפרט וכבוד האדם בכלל, בלטה לאורך כל חייו.

נקדים לסיפור כלל הלכתי יוצא דופן.

חכמים קבעו כי "גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה" (ברכות יט ע"ב).

נחלקו חכמים עד היכן מגיע כוחו של כלל זה. יש אומרים שגם לאו המפורש בתורה נדחה מפני כבוד הבריות ויש אומרים, שרק איסור מדברי סופרים נדחה מפני כבוד הבריות. יתכן והבבלי והירושלמי חולקים גם הם במחלוקת זו.

אם מדובר במצב של 'שב ואל תעשה', כבוד הבריות דוחה גם מצוות מדאורייתא לכולי עלמא ולכן ההולך לשחוט את פסחו או למול את בנו, ופגע במת-מצוה, הרי זה נטמא לאותו המת, ואף על פי שהוא הולך לדבר מצוה של קרבן-פסח או של מילה, שהן מצוות חמורות מאוד שחייבים על ביטולן כרת, יניח את המצוה ויטמא למת, שכבוד הבריות - שלא יהיה המת מוטל בבזיון ללא קבורה - דוחה את מצוות קרבן פסח ומילה.

(כמובן שבמסגרת קצרה זו אין אפשרות להיכנס לכל פרטי הלכות 'כבוד הבריות').

כלל זה, שכבוד הבריות דוחה את לא תעשה, כוחו רב מהכלל של 'עשה דוחה לא תעשה', שהרי 'עשה דוחה לא תעשה' הוא דווקא בזמן קיום מצוות העשה. לעומת זה 'כבוד הבריות' שאיסורים נדחים מפניו, הרי זה אפילו אם הגנאי עדיין אינו בעולם, בשעת הדחייה. מכאן נובעת ההלכה כי מותר לטלטל אבנים לצורך 'קינוח' (בבית הכיסא), אף על פי שבזמן הטלטול עדיין לא הגיע זמן 'כבוד הבריות', שהוא רק בזמן השימוש באבנים. ההשלכה למעשה בימינו היא ההלכה שגם במקום שאין עירוב, או שיש בעיית 'תחומין' מדרבנן, מותר לטלטל נייר טואלט' לצורך קינוח, בגלל העיקרון של 'כבוד הבריות'.

מלחמת יום הכיפורים פרצה בשנת תשל"ד ביום כיפור שחל בשבת. בשעה 2 בצהריים הגיעה משאית (גובהה הופך את בעיית ה'תחומין' לאיסור דרבנן ואכמ"ל) לשיבת ההסדר בקרית ארבע ובה איש מילואים עם צווי גיוס לבני הישיבה. עלינו על המשאית ונסענו לשיבת הר עציון כדי לאסוף משם את חברינו לחטיבת הטנקים. התחלנו בנסיעה לכיוון באר טוביה, שם חיכו לנו הטנקים במחסני החירום (ימ"ח). לאחר כמה שניות ראינו דמות של אדם מבוגר רץ אחרי המשאית עם חבילה גדולה בידו. צעקנו לנהג שיעצור, הדמות התקרבה וזיהינו את ראש הישיבה - ר' אהרון, כמי שרדף ברגליו אחר המשאית. לא הבנו את פשר העניין.

הרב הסביר: "ברגע שהבנתי שהגיעו כדי לגייס אתכם, ידעתי שבגלל שהיום שבת ויום כיפור לא תיקחו אתכם דבר מלבד הטליתות, שהרי אסור לטלטל היום. לכן, רצתי לדירה כדי להביא לכם נייר טואלט, שהרי אותו מותר לכם לקחת אתכם ולטלטל אותו מרשות לרשות, בגלל ההלכה של 'כבוד הבריות הדוחה גם לא תעשה שבתורה'."

רגע זה נחרת בזיכרוני לעד. כולנו הבנו במעמד מרגש זה מה פשר המושג 'איש ההלכה', הלכה למעשה. איש שהתורה איננה מונחת רק בראשו, אלא הופכת להיות חלק בלתי נפרד מחייו ומאישיותו.

גם ברגעים המיוחדים של יום הכיפורים (ומי שהכיר את הרב ידע כמה משמעותי יום זה בחייו) 'כבוד הבריות' היה חלק בלתי נפרד מקדושת היום הנורא. השילוב המופלא בין עבודת ד' בשכל ועיסוק בלתי פוסק בהעמקה בתורה, עם עבודה שבלב - תפילה ורגישות אנושית עמוקה, הופיעו לפנינו במלא הדרם.

אשרי התלמידים שזוכים להיפרד כך מרבים, לפני יציאתם להילחם את מלחמות ד', על הגנת העם והארץ.

אשרי מי שהסתלק מהעולם הזה בקדושה ובטהרה מכל הבחינות, אחרי חיים מלאים של עבודת ד' והעמדת תלמידים הרבה. הבה נתפלל כי נזכה לצעוד ולו במעט בעקבותיו ולקדש שם שמים בכל יום ובכל הליכותינו.

לע"נ

מר **שמואל שמש** ז"ל
חבר הנהלת 'ארץ חמדה'
נלביע י"ז בסיוון תשע"ד

לע"נ

רבי **יעקב בן אברהם ועיישה**
וחנה בת יעיש ושמחה
סבג ז"ל

לע"נ

ר' **מאיר בן**
יחזקאל שרגא
ברכפלד ז"ל

לע"נ

מרת **שרה ונגרובסקי**
בת ר' משה זאב ע"ה
נלביע י' בתמוז תשע"ד

לע"נ

הרב **אשר וסרטיל** ז"ל
נלביע
ט' בכסלו תשס"ט

לע"נ הרב **אהרון ליכטנשטיין** זצ"ל

לע"נ **הנופלים במערכה על הגנת המולדת** הי"ד

Eretz Hemdah

2 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה, ע"ר

רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.erezhemdah.org info@erezhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

ממלכת כהנים וגוי קדוש (מתוך ההקדמה ל'ארץ חמדה')

ברוך אלהינו שיבראנו ל'כבודו ו'הבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת.

הבדלה זו בין ישראל לעמים, שחז"ל מונים אותה בין ההבדלות התהומיות "בין קודש לחול, בין אור לחושך" מתבטאת בכל פרט ופרט של סדרי החיים הפרטיים והכלליים, ובכלל זה גם בקשר של העם עם ארצו המיוחדת אשר "עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה". "ייצב גבולות עמים למספר בני ישראל" - פירש תחומן של אומות, כדי שלא יכנסו לארץ (ספרי). ואם מצד אחד - אין אומתנו אומה אלא בתורתיה (רס"ג), הרי מאידך - עיקרי תורות אלו, זו שבכתב וזו שבעל פה, קשורים בקשר בל ינתק עם ארץ חמדה זו - "ויתן להם ארצות גויים... בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו".

כבר אמרו חז"ל, שעיקר התורה הוא בהיות ישראל בארצו. גם מצוות הגוף כגון תפילין ומוזזה אין נוהגות בחו"ל אלא מבחינת הצבת ציונים "כדי שלא יהיו לכם כחדשים כשתחזרו" (ספרי, דברים יא). אולם ביותר מתגלה קשר התורה לארץ ישראל במצוות התלויות בארץ, שאינן נוהגות כל עיקר אלא בארץ-ישראל. מצוות אלה מיועדות לצור את דמותו של העם כעם חקלאי החי את חייו בחיק הטבע, החורש, זורע וקוצר, ועם כל זאת אינו מושפע מהארציות אלא משפיע עליה, אינו נהפך ל"עם הארץ", שאין לו חכמה וכו' ואינו נמצא אלא ליישוב הארץ (רמב"ם בפירושו המשניות הקדמה לזרעים), אלא מהוה "עם שבשדות" ("ריה לה), שאף הוא יש לו זיקה לתורה ולתפלה, שגם הדברים הגשמיים שהוא עוסק בהם הופכים בידו לכלים לרוחניות וחוליו נאכלים על טהרת הקודש.

לא רק לממיתים עצמם באהלה של תורה ניתנה התורה והמצוה. "אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם... מחוטב עציך עד שואב מימך". יתירה מזו, אותן המצוות הכרוכות בחיי המעשה של חריש וקציר וכיו"ב, אינן ניתנות כלל לקיום אלא על ידי העוסקים בחיי המעשה. "לעבדה ולשמרה" - "לעבדה" עבודה כפשוטה, "ולשמרה" שמירה כמשמעה, ורק יחד עם זה ונוסף על זה - "לעבדה" בפקודין דעשה, "ולשמרה" בפקודין דלא תעשה (זהר חדש א כז). כאן סוד גדולתה של תורת אמת, שהיא מקיפה את כל צורות החיים, שאינה מצטמצמת בחוג של יחידי סגולה, אלא הופכת את העם כולו לעם סגולה, ממלכת כהנים וגוי קדוש.

"וזהב הארץ היא טוב" - שאין תורה כתורת ארץ ישראל (ב"ר טז). עדיפות זו של תורת ארץ ישראל ודאי שאינה מצד שוני הנושאים הלימודיים שבין תורת ארץ ישראל לתורת חוץ לארץ, אף לא מבחינת דרך הלימוד, לאמיתו של דבר גם תלמודה של א"י כולל את הנושאים של תורת חו"ל, וכן אין הבדל מבחינת דרכה של תורה בין סדר נזיקין לסדר זרעים. אמור מעתה שאין זה מתכוין אלא לשוני שבתפיסת הדברים והיקפם. "על הגאולה" - זה תלמוד ירושלמי, "ועל התמורה" - זה תלמוד בבלי (זהו"ח רות). הוגדר הבבלי בתור "תמורה", כי על כן הצליח לתת תמורה לעם באבדן חייו הנורמליים. תורת חוץ לארץ יצרה תחליף לסממני הקיום הרגילים של עם. היא שימשה לו קרקע כשהקרקע הממשי הושמט מתחת רגליו, והיא הקימה סביבו חומת אש בנפול מבצרי בדי אויב. אולם "תמורה" אינה אלא מוצא לשעת הדחק, על כן לא נוכל להגדירה כ"טוב". ביטוי זה אינו הולם אלא את תורת ארץ ישראל, זו המוגדרת בתור "גאולה". גישה זו אינה פוסלת את התכנים של הדפוסים הקיימים אצל כל אומה ולשון, היא מחייבת מדינה וצבא ועבודת כפיים ומלאכת מחשבת ועבודת אדמה. אולם היא גואלת אותם, היא נותנת להם משמעות אחרת, ועל ידי זה היא הופכת את התכנים הללו עצמם במקום משעבדים את האדם לגשמיות, לגורמים לעליה רוחנית. "נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה" (עיין כתובות קיא). במקום מלחמה בגוף באה החיאתו, נזרקה בו נשמה, ניתנת בו רוח, רוח חיים. על ידי כך הגוף עצמו מתעורר לתחיה, והליכות עולם של ההולכים בה, הופכות להלכות מאוששות, בחינת "בכל דרכיך דעהו".

"אקמצא ובר קמצא חרבה ירושלים" (גיטין נה). הנוסח הארצישראלי של אותו סיפור מעשה כפי שהוא נמסר במדרש (איכ"ר, ד ג) שונה במקצת מהנוסח בבבלי. הקובלנא על ר' זכריה בן אבקולס היא לא על זה שמנע מלהקריב את קרבן המלך, אלא על זה שנתן לדברים להגיע לכך, מבלי שינסה להשפיע עליהם: "... א"ל: אנה יהיב דמי כל הדין סעודתא. א"ל: קום לך. והיה שם ר' זכריה בן אבקולס, והיתה סיפק בידו למחות ולא מיחה. מיד נפיק ליה, אמר בנפשיה: אילין מסביין יתבין בשלוותהון, אנה איכול קרציהון וכו'. אמר ר' יוסי: ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולס שרפה את ההיכל, עכ"ל. ענוותו של ר' זכריה ודאי שהיא חיובית ביסודה. הרי מקורה בדאגה התדירית לשלימות, באי הסיפוק במה שהושג, במבט המופנה תמיד כלפי פנים, בביקורת העצמית המתמדת, שאינה נותנת מקום ולא מפנה את הדעת להדרכת אחרים, להשמיע מחאה בעת הצורך ולטפל בתיקון הדברים, ושמה מתערבת כאן גם מדה מסוימת של ביטול כלפי צבור אשר מחשבתו בהבלי עולם הזה, המון העם העוסק בחיי שעה ומניח חיי עולם: מה לנו ולהם? הן לגדולות אין לקוות מהם, הראוי איפוא להקדיש להם תשומת לב? האין כאן משום ביטול תורה? ויושב ר' זכריה ויושבים אתו עוד מרבנן ומתפלפלים ודאי בדברי תורה והדברים שמחים ומאירים, ואינם חלים ואינם מרגשים שהם הם המביאים לחורבן בית המקדש...

זהו אולי סוד בקשתו של ריב"ז: תן לי יבנה וחכמיה. שמה לא במקרה נבחרה דוקא יבנה. חז"ל מוסרים לנו מה שהיה מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה: אני בריה וחברי בריה. אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתי בשדה וכו'. שמה תאמר: אני מרבה והוא ממעיט? שנינו: אחד המרבה ואחד הממעט, ובלבד שיכוין לבו לשמים (ברכות יז ועיי' פרש"י). כאן בחכמי יבנה מצא ריב"ז את ההשקפה המנוגדת להשקפתו של ר' זכריה בן אבקולס. לפי השקפה זו העם כולו מהוה אחדות שלימה, וממילא אין לחפש את שלימות היחיד מתוך ויתור על עבודה לשם שמירה על רמה מסוימת של צבור רחב יותר. במסגרת הכללית של העם אין אף אחד שאפשר לוותר עליו. אין אף אחד מיוחס. אחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין לבו לשמים. מעתה אין מקום להסתגרות, מעתה נתבעים קשרים הדוקים בין תלמידי החכמים לבין העם. הכיר ריב"ז שרק בדרך זו יש להתחיל לבנות את העם מחדש, ושם מעינו לשמור על הגחלת של אנשי עליה, של יבנה וחכמיה.

כאבני חן נוצצות מתנוססים יישובי "תורה ועבודה" בהתישבות החקלאית בארץ ישראל. משובצים הם בתוך מסגרת החוקה השומרת על אחדות צבור זה כגוף מלוכד שומר תורה ומצוה ומעוטרים בנוגה-תפארת של הנהנים מיגיע כפיהם. כאן הולכים ונוצרים התנאים למימושן של כל המצוות כולן, כאן נעשה הנסיון להחיות את הטיפוס האידיאלי של איכר יהודי, של "עם שבשדות".

חידוש זה של צורת חיים שנשתכחה מאתנו בתוקף היד ודאי שהוא כרוך בחיפושם והתלבטיות, וכן גם במשגים וטעויות. זו דרכה של התחדשות. וכבר אמרו חז"ל: אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהם (גיטין מג). אין להרתע מטעויות, כשם שאין להמנע מביקורת. מה שחשוב הוא שתהא זו ביקורת נאמנה, לא מתוך סילוף ולא מתוך שמחה לגילוי מומים אצל אחרים, אלא ביקורת מתוך אהבה, מתוך כאב, מתוך רצון לתקן ונכונות לסייע לתקן. ועוד לפני הביקורת והתוכחה נחוצה ההדרכה. יותר מאשר תמיד זקוק העם כיום לתלמידי חכמים שבארץ ישראל המנעימים בהלכה, לרבנן דיבנה היודעים שההצלחה תלויה רק בשיתוף פעולה עם הצבור, והמוכנים לצעוד צעד בצעד עם הצבור בכדי לתמוך אשוריו לבל ימוט, להדריכו ולנהלו על מי מנוחות. בכלל זה אין ספק, שצריכה להיעשות עבודה תורנית מקיפה את כל ענפי החיים, הלכות חברה והלכות מדינה, הלכות צבא והלכות עבודת האדמה, לכירור ההלכה ולניתוח הבעיות שהזמן גרמן ופתרון לאור ההלכה.

הרב יוני לביא, מנהל מוקד "חברים מקשיבים" לנוער (טל': 1599-5000-54 בכל ערב, ובאחר: makshivim.org.il)
ופעיל ב'לב אבות' - קו יעוץ להורי מחבגרים (טל': 02-9973232 ובאינטרנט levavot.org.il)

החג של ההזדמנות השניה

לפני מספר שנים התרחש אירוע יוצא דופן במדינת ישראל. חומר לא מזוהה התגלה בדלק המטוסים וכל הטיסות היוצאות הושבתו. לוקח זמן להשיג דלק חלופי בכמות הנדרשת, ובינתיים השעות נקפו והמתח היה עצום. מעבר לכל אותם עשרות אלפים שצריכים לטוס מעבר לים מסיבות שונות, היתה סיבה נוספת ללחץ. **הפיינל פור**. בברצלונה עמד להתחיל שלב הגמר בגביע אירופה בכדורסל ואלפי אוהדי מכבי ת"א שרכשו כרטיסים לאירוע במיטב כספם היו תקועים בארץ. בסופו של דבר נשמו כולם לרווחה כשהגיע דלק ממחסני החירום של צה"ל. ראשונות היו לצאת, כמובן, הטיסות לספרד, ובחדשות מיהרו לדווח שהאוהדים הספיקו להגיע בזמן למשחק הקובע. קשה לדמיין את גודל האובדן לו הישועה היתה, חלילה, בוששת לבוא והם היו מחמיצים את המשחק. אך הבה נשאל שאלה מעניינת - מה יעשה אדם שהפסיד דבר פחות 'חשוב' מאשר משחק כדורסל גורלי? את פסח, למשל... נדמה שהתשובה ברורה. עם כל הצער, אין מה לעשות. הפסיד - הפסיד. יצטרך לחכות בסבלנות לשנה הבאה. אלא שהתורה מספרת לנו סיפור שונה.

תורה חדשה?

בשנה השניה לצאת בני ישראל ממצרים היו אנשים שהיו טמאים בזמן הפסח ולא יכלו להקריב קורבן יחד עם שאר בני ישראל. "וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לִנְפֹשׁ אָדָם וְלֹא יָכְלוּ לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ לַפְּנֵי מֹשֶׁה וְלַפְּנֵי אֶהֱרֹן בְּיוֹם הַהוּא וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הַהֵמָּה אֵלֵינוּ אֲנַחְנוּ טְמֵאִים לִנְפֹשׁ אָדָם לָמָּה נִגְרַע לְבַלְתִּי הַקְרִיב אֶת קֶרְבְּנֵךְ ה' בְּמַעַדְדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר ט').
הבקשה של אותם אנשים מוזרה מאוד. הפסדתם את הפסח? אין מה לעשות. חבל מאוד, אבל מה אתם רוצים שמשה יעשה לכם, ימצא חג חדש? אור החיים הקדוש מנסח את הדברים כך: "ומה מבקשים ליתן להם תורה חדשה?...".
אלא שהתגובה מפתיעה מאוד: "וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עֲמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מֶה יִצְוֶה ה' לְכֶם". הוא אינו דוחה אותם על הסף, אלא אומר: חכו, נשאל את הקב"ה, ומי יודע, אולי ימצא פתרון...
מה שמדהים יותר מכל הוא תגובת ה': "וַיַּדְבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי יְהִי טָמֵא לִנְפֹשׁ אוֹ בְּדָבָר רָחֵק לְכֶם אוֹ לְדַרְתֵיכֶם וְעָשָׂה פֶסַח לְה': בְּחֻדְשׁ הַשְּׁנִי בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעֲרֵבִים יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל מִצּוֹת וּמִרְרִים יֹאכְלֵהוּ. לֹא יִשְׂאֲרוּ מִמֶּנּוּ עַד בִּקְרַע וְעָצֵם לֹא יִשְׂבְּרוּ בוֹ כְּכֹל חֻקֵּי הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ". ריבונו של עולם בורא להם **חג חדש**. בתאריך שאינו קשר לשום אירוע היסטורי ואפילו ללא צורך לבער חמץ - מקבלים במתנה עוד פעם פסח. כולל קורבן ואכילת מצה, ממש כמו בחג הראשון.

- החג הצנוע אך המופלא הזה, שיחול השבוע בעז"ה, ומשום מה אינו זוכה לכבוד הראוי לו, מלמד אותנו שני דברים חשובים:
- א. **אצל יהודי לעולם לא אבוד**. גם במצב שיהודי מרגיש מרוחק, אבוד, נפול, גם כשנדמה שכל השערים נעולים - אסור להתיאש. צריך לעמוד ולצעוק בלי בושה "למה ניגרע?! - גם אני רוצה.
 - ב. **הכול תלוי בתביעה ובמאמץ שלנו**. פסח שני נולד בעקבות הבקשה של אותם אנשים. רק בזכות הרצון שלהם והפניה לקב"ה עם ישראל קיבל במתנה את הפסח השני. לו היו יושבים בחיבוק ידיים, ייתכן שלא היינו זוכים לכך.

עתידו של רועה הצאן

אנחנו נמצאים עכשיו באמצע ספירת העומר שאחד מגיבוריה המרכזיים הוא רבי עקיבא. ייתכן שלא בכדי בחרה ההשגחה העליונה לגלגל את כל התפתחות תורה שבעל פה דרך האיש הזה שהיה בן ארבעים ועדיין לא ידע קרוא וכתוב. רועה צאן פשוט, הנמצא בתחתית הסולם החברתי, מזולזל ועלוב. מה הסיכוי שייצא משהו מאחד כזה? כמה אחרים כמותו נשארו עם הכבשים וסיימו את חייהם כשאינם יודעים צורת פסוק? ובכל זאת, גורלו של רבי עקיבא היה שונה. הוא קם והוכיח לדורות שאם רק תאמין, תתאמץ ותבקש, הקב"ה יברא לך דבר חדש שלא היה עוד כמותו בעולם. שני העקרונות הנ"ל נכונים לכל אחד באופן פרטי, כמו גם לעם ישראל כולו, שרק בחודש האחרון ציינו לגבי ימים הפוכים - מצד אחד ימי זכרון ושואה נוראית, ומצד שני ימי תקומה וגאולה כמו יום העצמאות וירושלים המלמדים על היכולת המדהימה שלא להתיאש, ולקום למרות הכול, להתאמץ ולהילחם, ולזכות לחדש ימינו כקדם.

San Paulo, Brazil

סן פאולו, ברזיל

אדר א' תשנ"ב

אופן גבית שכר-לימוד בבית-הספר מן ההורים

שאלה

בבית-ספרנו, כל הורה משלם שכר-לימוד עבור כל תלמיד. ועד הנהלת בית-הספר (חברי הוועד אישית גם תומכים כספית) העלה את שכר-הלימוד באופן הבא: הם ראו מתוך רשימות ההורים, מי יכול לשלם מחיר מלא ומי אינו יכול לשלם מחיר מלא ועשו שתי טבלאות מחירים. ההורים מתלוננים ושואלים, לפי איזה קריטריון אנשי הוועד יודעים וקובעים, מי יותר עשיר ומי פחות. שאלתם היא, אם על פי ההלכה מותר לעשות דיסקרימינציה (אפליה) כזאת ולומר לאחד לשלם מחיר גבוה יותר, ולחברו שישלם פחות.

תשובה

- א. הדבר ברור ופשוט שלבני העיר יש רשות ויכולת לכונן את זה להשתתף בסידור כל הצרכים החיוניים הדתיים והחברתיים שהעיר נצרכת להם¹.
- ב. במקום שיש מנהג קבוע באשר לאופן הגביה הולכים אחרי המנהג² [בהגדרת מנהג שמחייב, עיין הערה³].
- ג. במקום שאין מנהג, הגביה היא חציה "לפי ממון" וחציה "לפי נפשות", דהיינו תשלומו של שכר-הלימוד מתחלק בצורה שווה בין הורי התלמידים ובין כל חברי הקהילה, כך שגם אלה שאין להם ילדים בבית-הספר, צריכים להשתתף בתשלום זה⁴.
- ד. כאשר אין ההורים יכולים לשלם את שכר-הלימוד, צריכים הקהל לשלם אותו. שיקולי ועד בית-הספר צריכים להיות מונחים על-ידי טובת הקהילה, וממילא יש להתחשב גם בסכנות הרוחניות החמורות העלולות לנבוע מדחיית תלמידים מבית-הספר למערכת החינוך הממשלתית⁵.

¹ בבא בתרא (ז ע"ב) "כופין אותו לבנות לעיר חומה ודלתים וברית...", וכן בתוספתא (בבא מציעא פ"א הל' יב) "כופין בני העיר זה את זה לבנות להם בית הכנסת לקנות להם ספר תורה ונביאים". מרדכי (פ"ק דבבא בתרא ס"י תעח) כותב בשם רבנו מאיר שהוא הדין שכופין להכניס אורחים ולחלק להם צדקה, וכן נפסק בשו"ע (חושן משפט ס"י קסג, א) ורמ"א הוסיף שם "שהוא הדין שכופים לשאר צרכי העיר". וברור הדבר שבני העיר צריכים לדאוג למערכת חינוך יהודית במקומם.

על חשיבות החינוך יש ללמוד מדברי הירושלמי (חגיגה פ"א ה"ז), וזה לשונו: "אמרין לון, אייתון לן נטורי קרתא; אייתון ליה סנטורי קרתא; אמרון לון, אילין אינון נטורי קרתא? לית אילין אלא חרובי קרתא; אמרין לון, ומאן אינון נטורי קרתא? אמרון לון, ספריא ומתניינא". וכן הובא בפתיחתא דאיכה רבתי (פיסקא ב), ועיין במפרשים שם המסבירים שהכוונה למלמדים.

² בבא קמא (קטז ע"ב) "ת"ר שירא שהיתה... ולא ישנו ממנהג החמרים", ועיין בשו"ע (חושן משפט ס"י קסג, ג) בהגהות רמ"א, וזה לשונו: "וכל ענייני המסים הולכים אחר המנהג הקבוע בעיר שעשו כן ג' פעמים, אף על פי שהוא מנהג גרוע, אין מדקדקים בענייני המיסים".

³ "פתחי תשובה" (חושן משפט שם ס"ק יד-טז), מביא כמה תנאים למנהג שמחייב:

- א. דווקא מנהג שתחילתו בתקנת ציבור ולא שנתהוה מאליו.
- ב. דווקא מנהג שהונהג שיהיה נוהג לעולם, ולא כמנהג לזמן מוגבל.
- ג. שהמנהג יהיה דומה במקצת לדין תורה (ועיין שם שמוביא תנאים נוספים).

⁴ שו"ע (אורח חיים ס"י נג כג) לענין שכירות חזן, ופירש שם ט"ו (ס"ק יד) והטעם משום שגם העני צריך לחזן כמו העשיר, והעשיר נותן לחזן בעל קול ערב יותר, ולכן עשו פשרה זו. ועיין בשו"ת "אגרות משה" (חושן משפט ח"א ס"י מא) שכתב, שבכל דבר מצוה שיש עיקר מצוה ויש נוי מצוה, עשו פשרה זו, ולכן אף בנדון דידן נראה שיעשו פשרה זו. מכיוון שחובת הקמת בית-הספר והדאגה לקיומו מוטלות על כל הקהילה (עיין בבבא בתרא כא ע"א תקנות ר' יהושע בן גמלא) ואף ישנם מקומות שבהם הגביה לתחזוקת מוסדות החינוך מוטלת על כל הקהילה נראה שגביית מחציתו של הממון תהיה מוטלת על כל חברי הקהילה. ועיין שו"ע (חושן משפט ס"י קסג ג בסוף רמ"א).

⁵ רמ"א (חושן משפט ס"י קסג, ג) כתב: "המקום שבני העיר מושיבין ביניהם מלמד תינוקות, ואין אביהן של תינוקות יכול לשכור לבניהם, ויצטרכו הקהל ליתן השכר, גובין לפי ממון", וכתב על זה הגר"א: "וכל זה בכלל צרכי העיר וצדקה... ברור שמדובר במקרה שאין באפשרות ההורים לעמוד בהוצאות אלה כלל, ואז פשוט שחייב צדקה זו מוטל על הציבור, אבל אם ההורים בני תשלומין, אין מקום לגבות ולשלם עבורם בתורת צדקה."

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

גם אני מאשר:
הרב שאול ישראל

יצא לאור! שו"ת במראה הבזק, חלק שמיני.

תשובות לשאלות מרבני הגולה. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שלחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".

